

ALMAN DİLİ ÜSLUBİYYATI: DİLİN FUNKSIONAL ÜSLUBLARI VƏ İSTİFADƏ SAHƏLƏRİ

Giriş. Üslubiyyat lingvistik və filoloji elmlərin bir sahəsidir. Onun spesifik tədqiqat sahəsi və xüsusi vəzifələri mövcuddur. Üslubiyyat milli dilin bütün üslubları (yazılı və şifahi, ədəbi və danışiq dili, bədii və qeyri-bədii) haqqında elmdir, onların bir-biri ilə əlaqələrini və qarşılıqlı nüfuzetməsini öyrənir.

Üslubiyyat ilk növbədə dilin funksional istifadə qaydaları, yəni cəmiyyətin spesifik kommunikasiya sahələrindən irəli gələn mürəkkəb ifadə formaları ilə məşğul olur. Üslub, müəyyən fikirlərin, hisslərin və iradə ifadələrinin danışiq tərəfdaşına çatdırılma tərzidir. Üslub anlayışı “şifahi və yazılı ictimai ünsiyyətdə funksional məqsədəuyğun olan, xarici və daxili dil faktorları ilə müəyyən edilən dil potensialının istifadəsi” kimi başa düşülür.

Üslubiyyatın tədqiqat obyektı milli dilin bütün üslublarının – o cümlədən bədii ədəbiyyat üslubunun – onların tarixi inkişafı nəzərə alınmaqla araşdırılmasından ibarətdir. Üslubiyyatın tədqiqat obyektı dörd əsas sahəni əhatə edir:

1. Dilin ifadə vasitələrinin istifadəsi haqqında elm. Buraya şifahi və yazılı ünsiyyətdə istifadə edilən ifadə vasitələrinin araşdırılması və onların vahid dil sisteminin tərkib hissəsi kimi izahı daxildir. Məsələn, *jemand hat ein Herz aus Stein (kiminsə ürəyi daş kimidir)*- ifadəsini işlədərək hissiyatsız insanı təsvir edilir. Yazılı dildə mətni daha mənalı etmək üçün belə üslubi vasitələrdən istifadə olunur.

2. Üslubun tarixi. Buraya fərdi üslub növlərinin tarixi inkişafı ilə bağlı araşdırmalar daxildir. Lakin əsas diqqət funksional üslubların müasir vəziyyətinin təsvirinə yönəlir. Orta əsr elmi mətnlərində tez-tez belə cümlələrə rast gəlirdi: *Die wahre Erkenntnis kommt allein durch göttliche Offenbarung. (Həqiqi bilik yalnız ilahi vəhy yolu ilə əldə edilə bilər)*. Halbuki, müasir elmi əsərlərdə belə cümlələr görürük: *Die Studie zeigt, dass sich das Verhalten der Teilchen unter extremen Bedingungen verändert (Tədqiqat göstərir ki, hissəciklərin davranışı ekstremal şəraitdə dəyişir)*.

3. Fərdi üslublar haqqında elm. Buraya görkəmli alimlərin (*Wilhelm von Humboldt, Leo Spitzer və s.*), publisistlərin, natiqlərin (*Viktor Klemperer*) və digərlərinin fərdi üslublarının tədqiqi daxildir.

4. Bədii ədəbiyyatda fərdi dil üslubları haqqında elm – üslubiyyatın xüsusi əhəmiyyət daşıyan bir sahəsi olub, ədəbiyyatşünaslıqla kəşşən bir istiqamətdir [2, s. 5].

Üslubiyyatın əsas vəzifəsi funksional üslub daxilində məzmun və ifadə forması arasındakı qarşılıqlı əlaqələri araşdırmaqdır, yəni məzmun və formanın vəhdətini sübut etmək, konkret nitq çərçivəsində ayrı-ayrı leksik, qrammatik və fonetik hadisələrin ifadə dəyərini müəyyən etməkdir.

Üslubun təsnifatı problemi

Üslubun təsnifatı probleminin bu günə qədər tam qanəedici həlli yoxdur. Dilin insan fəaliyyətinin müxtəlif və daim mürəkkəbləşən sahələrinə xidmət etməsi zərurəti onun sisteminin təkmilləşməsinə, ifadə imkanlarının funksional və ekspressiv diferensiasiyasına gətirib çıxarır. Burada vurğulamaq vacibdir ki, dil və nitq dialektik birliyin iki tərəfi kimi qəbul edilir və onlar, ümumi ilə fərdi olduğu kimi, ayrılmazdır. Müxtəlif insanların nitqindən daim yeni ümumiləşdirmələr, yeni qanunauyğunluqlar və dilin bütövlükdə, ünsiyyət cəmiyyətinin əsas vasitəsi kimi normaları formalaşır.

Cəmiyyətin inkişafı ilə dilin çoxsaylı istifadə formaları meydana çıxır və bir-biri ilə daimi qarşılıqlı əlaqədə olan üslubların geniş yayılmış şəbəkəsi formalaşır. Dil ümumi potensialdır, bütün istifadəçilərin konkret nitq yaratmaq üçün istifadə etdiyi materialdır. Nitq isə ünsiyyət tərəfdaşına hamıya məlum olan dil kodu vasitəsilə ötürülən informasiyanı əhatə edir. Dil və nitq birliyinin necə qurulması üslub anlayışını formalaşdırır [2, s. 15].

“Funksional üslub” termini göstərir ki, milli dilin ümumi istifadəyə açıq olan arsenalından məhz müəyyən sözlər və ifadələr, morfoloji formalar, sintaktik konstruksiyalar və intonasıya variantları seçilərək yazılı və ya şifahi ünsiyyətin konkret sahəsində xüsusi ünsiyyət funksiyasını yerinə yetirmək üçün daha uyğun hesab olunur. Bu anlayışı dəqiqləşdirən digər sinonim – “nitq üslubu” termini isə üslubun həmişə yazılı və ya şifahi ünsiyyətdə az və ya çox dərəcədə bütöv bir ifadə forması ilə bağlı olduğunu, yəni insan nitqinə aid olduğunu vurğulayır. Məsələn, elmi üslubda əsasən obyektivlik, dəqiqlik və mücərrədlik tələb olunur. Buna misal olaraq, elmi məqalələrdə istifadə edilən cümlələr verilə bilər: *Die Ergebnisse dieser Studie zeigen, dass die bereitgestellten Daten statistisch signifikant sind und zu wichtigen Schlussfolgerungen führen (Bu tədqiqatın nəticələri göstərir ki, verilən məlumatlar statistik olaraq mənalıdır və bu, əhəmiyyətli nəticələrə gətirib çıxarır)*. Bu cümlədəki “nəticələr göstərir ki” və “statistik olaraq mənalıdır” ifadələri elmi üslubun dəqiqlik və etibarlılıq xüsusiyyətini vurğulayır.

Funksional üslublar müəyyən dövr dəyişikliklərə məruz qalır. Cəmiyyətin inkişafı ilə dilin köhnə istifadə formaları yox olur, yeni ictimai ünsiyyət formaları meydana çıxır. Hətta bir neçə dövr ərzində mövcud olan üslublarda belə müəyyən dəyişikliklər baş verir – həm onların sosial funksiyalarında, həm də dil vasitələrinin təşkili baxımından. Müəyyən milli fərqlər mövcud olsa da və bu fərqlər konkret milli dillərin üslubi tədqiqində nəzərə alınmalı olsa da, bütün milli dillər üçün funksional üslubların mahiyyətini vahid şəkildə müəyyənləşdirmək mümkündür.

V.V.Vinogradov funksional üslub anlayışına aşağıdakı tərfi vermişdir ki, bu tərif alman dili üçün də tam şəkildə keçərlidir:

“Üslub – müəyyən ümumxalq və ümummilli dil çərçivəsində nitq ünsiyyət vasitələrinin istifadəsi, seçimi və kombinasiyası üsullarının sosial baxımdan dərk olunmuş və funksional cəhətdən şərtlənmiş, daxili cəhətdən bütövləşmiş məcmusudur. Bu üsullar digər məqsədlərə xidmət edən və ünsiyyətin ictimai praktikası çərçivəsində fərqli funksiyalar yerinə yetirən digər ifadə vasitələri ilə qarşılıqlı əlaqədə olur” [4, s. 73].

1954-1955-ci illərdə funksional üslubiyyat ilə bağlı aparılan müzakirələrin nəticəsi olaraq aşağıdakı funksional üslubların mövcudluğu qəbul edilmişdir:

- İctimai çıxış üslubu (öffentlicher Rede-Stil)
- Elmi üslub (wissenschaftlicher Stil)
- Mətbuat və publisistika üslubu (Presse- und Publizistikstil)
- Danışiq üslubu (mündlicher Stil)
- Bədii üslub (literarischer Stil)

Müasir alman dilində mövcud olan funksional üslublar burada yalnız ümumi cizgiləri ilə təsvir edilə bilər.

İctimai çıxış üslubu (öffentlicher Rede-Stil)

Bu üslubun əsas funksiyası, bir tərəfdən, dövlət idarələri və qurumları arasında, digər tərəfdən isə ictimai təşkilatlar və geniş kütlə arasında rəsmi yazılı və şifahi ünsiyyəti təmin etməkdir. Buraya rəsmi sənədlərin, qanunların və qaydaların dil forması, diplomatik, məhkəmə və ticarət yazışmalarının tərtibi, eləcə də rəsmi tədbirlərdə edilən şifahi çıxışlar daxildir [6, s. 115].

Mövzudan kənara çıxan və rəsmi informasiya xarakterini aşan nitq artıq rəsmi ünsiyyət üslubuna aid edilə bilməz. Diplomatik konfransda çıxış edən bir dövlət xadimi, məhkəmədə ittihamçı və ya müdafiəçi, öz çıxışlarında mövzuya emosional yanaşdıqda və şəxsi münasibətini ifadə etdikdə, rəsmi üslub çərçivəsini aşmış olur.

Sağlam bir rəsmi üslub aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

- Şəxssizlik və obyektivlik,
- Qısa və yığcam ifadə tərzii,
- Sərt ədəbi forma,
- Asan anlaşıla bilən ifadə üsulu.

İctimai çıxış üslubu aşağıdakı formalar üzrə fərqləndirilir:

- Yazılı-monoloji (sənədlərdə, aktlarda, protokollarda və s.),
- Şifahi-monoloji (vəzifəli şəxslərin çıxışlarında),
- Şifahi-dialoji (rəsmi ünsiyyətdə).

Qeyd olunan formalar ədəbi qaydalar əsasında tənzimlənmişdir; şifahi ünsiyyətdə belə, danışiq dilinin istifadəsinə icazə verilmir.

Bu funksional üsluba aşağıdakı mətn növləri daxildir: hökumət proqram qərarları, parlament fərmanları, diplomatik müqavilələr, memorandumlar, sazişlər, protokollar, notalar; qanunlar, cinayət prosesləri haqqında qanunvericilik aktları, hüquq sistemindəki qərarlar; ticarət və kommertiya sazişləri, xalq təsərrüfatı və ticarət sahəsində rəsmi yazışmalar; nizamnamələr, əmrlər, hərbi sahədə göstərişlər və qaydalar; dövlət idarəçiliyində istifadə olunan rəsmi məktublar, aktlar, protokollar, göstərişlər, elanlar, teleqramlar; şəxsi həyatla bağlı ərizələr, bəyanatlar, etibarnamələr, vəsiyyətlər; müxtəlif həyat sahələrində istifadə olunan reseptlər və istifadə təlimatları [3, s. 162].

İctimai çıxış üslubunda müəyyən funksional leksika mövcuddur: bura həm alman, həm də xarici mənşəli terminlər, həmçinin qeyri-termindən ibarət olan klişələr daxildir. Məsələn, *hüquq sahəsində: Strafverfahren (cinayət prosesi), Urteil fällen (həkm çıxarmaq), Zeuge (şahid), das Wort entziehen (söz hüququnu almaq), der Gerichtshof (məhkəmə)*. Funksional boyalanmış leksikanın spesifik xüsusiyyəti onun müəyyən dərəcədə rəsmi və sərt olmasıdır.

Hər bir rəsmi məktub, məlumat və ya müraciət, məzmunu funksional ifadə edən "betr." (betreffend – aid olan, haqqında) kimi abbreviatura ilə başlayır.

Rəsmi sənədlərdə *buradan, bundan, bunun üçün* mənalarını ifadə edən *hiermit, hiervon, hiervoor* kimi pronominal zərflər geniş istifadə olunur (Cənubi Almaniya dialektində: *hiemit, hievon, hiefür*).

Məsələn: *"Hiermit möchten wir Ihnen mitteilen, dass Ihre Anfrage bearbeitet wurde"* (Buradan sizə bildirmək istəyirik ki, sorğunuz işlənmişdir).

Bu fəl birləşmələri, ideoqrafik və üslubi kölgələri ifadə etməyə kömək edir. *Verlesen* sözünün birləşməsi sadəcə verlesen felinin genişlənməmiş forması deyil, daha çox *verlesen* felinin başlanğıcını bildirən bir inkoativdir və *"oxumağa başlamaq"* mənasını verir. Bu söz qrupunun üslubi xüsusiyyəti rəsmi və yüksəkdir. *Bericht erstatten (hesabat vermək) – berichten (bildirmək), Bedeutung haben (mənası olmaq) – bedeuten (bildirmək)* ifadələri tam sinonim deyildir.

Hazırkı Alman rəsmi üslubunun stil qaydaları, hər hansı bir emosional ifadənin istisna edilməsini tələb edir – buna görə də ekspressiv leksikanın və frazeologiyanın tamamilə çıxarılması. Heç bir qiymətləndirici epitet, emosional idiomlar, fərdi tropes, müqayisələr və perifrazaların tamamilə olmaması. Bütün şəxsiyyətsizliyə baxmayaraq, bəzi mətn növləri ictimai üslubda ekspressivlik nümayiş etdirir:

- a) Siyasi (*Parteiabschluss, Stellungnahme*), hüquqi və digər dövlət sənədlərində məntiqi ekspressivlik
- b) Emosional ekspressivlik (*Worte der Trauer, der Trauer, der Erinnerung*).

Rəsmi çıxış üslubunda sintaksis, bu dil istifadəsinin cəmiyyət funksiyalarını düzgün yerinə yetirməyə kömək etməlidir. Alman ədəbi dilində mövcud olan sintaktik quruluşlar, qrammatik şəkildə şəxsiyyətsiz və rəsmi təsir bağışlamağa kömək etmək üçün seçilir [7, s. 98].

Elmi üslub (wissenschaftlicher Stil)

Elm və texnika, obyektiv və sistemativ sübutlarla gerçəklik və onun qanunlarını çatdırmaq üçün təyin olunduğuna görə, bu sahədəki bütün ifadə formaları, cəmiyyətin bu fəaliyyət sahəsində obyektivlik, məntiqilik, aydınlıq və anlaşılirlıq prinsipləri ilə formalaşmalıdır. Elmi üslubun qeyd olunan üslubi xüsusiyyətləri həm yazılı, həm də şifahi formada, həm akademik, həm də populyar elmi yazılarda özünü göstərir. Elmi üslubun aşağıdakı formaları qeyd oluna bilər:

- yazılı-monoloji (bütün növ elmi nəşrlərdə);
- şifahi-monoloji (elmi mühazirələrdə və məruzələrdə);
- şifahi-dialogik (elmi müzakirələrdə).

Elmi üslubun bütün formaları ədəbi baxımdan tənzimlənmişdir. Şübhəsiz ki, elmin fərqli sahələri öz dil quruluşunun üslubi xüsusiyyətləri ilə bəzi fərqliliklərə malikdir (məsələn, dilçilik və riyazi-texniki işlərdəki stil fərqləri). Lakin əsas üslubi xüsusiyyətlər eynidir. Dil ifadəsi üçün əlavə dil xarici vasitələrin istifadəsi mümkündür: statistika cədvəlləri, diaqramlar, şəkillər, eskizlər və s [5, s. 115].

Elmi üslubunun qrammatik quruluşu məntiqi, aydınlıq və asan qavranıla bilmə tələblərinə uyğun olmalıdır:

1. Passiv quruluşları obyektiv, məntiqi və qeyri-şəxsi təqdimatın ayrılmaz vasitələrindən hesab olunur.
2. Tamamlanmamış cərgivə quruluşu məzmun etibarilə vacib olanı vurğulamağa xidmət edir.
3. Bu üslubun sintaktik xüsusiyyətlərindən biri də həyəcan cümlələrinin qənaətili istifadəsidir.
4. Sual cümlələri elmi üslubda sintaksisin xarakterik xüsusiyyətidir: *Und woher kommt das plötzliche, neuartige Verstandenwerden? (Bəs bu anı, yeni qərar haradan gəldi?), Wie kann man Stress im Berufsleben besser bewältigen? (İş həyatında stressi daha yaxşı necə idarə etmək olar?)*.

Mətbuat və publisistika üslubu (Presse- und Publizistikstil)

Mətbuat və publisistika üslubu, əslində, bir təbliğat və təşviqat üslubudur. Əhali, siyasətdə, cəmiyyət həyatında, incəsənət, ədəbiyyat, elm və texnikadakı cari hadisələr barədə yalnız məlumatlandırılmaqla qalmamalı, həm də müəyyən bir istiqamətə yönəldilməli və inandırılmalıdır. Alman publisistikasında bu üslub "Informationsvermittlung" (informasiya çatdırılması) və "Meinungsbildung" (fikirlərin formalaşdırılması) kimi terminlərlə əlaqələndirilir. Eyni zamanda, bu üslubda "Rezipientenorientierung" (hədəf auditoriyanın yönləndirilməsi) və "Wirkungsabsicht" (təsir məqsədi) anlayışları da geniş istifadə olunur. Bu terminlər həm yazılı, həm də şifahi mediada, xüsusən qəzetlər, jurnallar, televiziya və radio proqramlarında "Öffentlichkeitsarbeit" (ictimaiyyətlə əlaqələr) və "Werbung" (reklam) kimi strateji yanaşmalarla işlənir. Publisistika üslubunun məqsədi yalnız məlumat vermək deyil, həm də oxucunun və ya dinləyicinin müəyyən bir mövzuya dair mövqeyini dəyişdirmək, onları inandırmaq və fəaliyyətə yönəltməkdir.

Mətbuat və publisistika üslubu alman dilində həm jurnalistikada, həm də müxtəlif media platformalarında geniş şəkildə istifadə edilir. Məsələn, "Pressefreiheit" (mətbuat azadlığı), "öffentliche Meinung" (ictimai fikir), "Medienkompetenz" (media bilikliyi) kimi anlayışlar bu üslubla sıx bağlıdır. Nəticədə, bu üslub, həm də məlumatın təqdim olunma şəklini və onun ictimaiyyət üzərində yaratdığı təsiri nəzərə alır. Formaları bunlardır:

- Yazılı-monoloji (reportajlar və bütün növ təşviqat yazılarında, jurnallarda və qəzetlərdə);
- Şifahi-monoloji (radioda);
- Şifahi-monoloji (publisistik çıxışlarda);
- Şifahi-dialogik (publisistik müzakirələrdə).

Bu görünüş formalarının hamısı ədəbi cəhətdən normallaşdırılıb. Mətbuat və publisistika üslubunun müxtəlif mətn növləri sərt və ətraflı alt kateqoriyalara bölünür. Lakin bütün mətn növləri 3 əsas sinfə bölünə bilər:

1. Məlumatlandırıcı mətnlər (hesabatlar, xəbərlər, məlumatlar, gündəlik xronika, müsahibə, hesabat, təsvir);
2. Analitik mətnlər (tənqid, məqalə, reportaj, çağırış, müraciət);
3. Bədii-publisistik mətnlər (xıtab, səyahət eskizi, esse, pamflet, feuilleton).

Gündəlik danışq və yazı üslubu (Umgangssprachlicher Stil)

Gündəlik danışq üslubunun (həmçinin gündəlik üslub, gündəlik dil üslubu adlanır) əsas funksiyası, şəxsi xarakterli sərbəst və intim məlumatları və ya gündəlik həyat və iş həyatından olan, amma rəsmi olmayan faktları şifahi-dialogik ünsiyyətdə qarşı tərəfə çatdırmaqdır. Məsələn: *Ich bin schon fast fertig, gleich bin ich fertig (Demək olar ki, bitirdim, birazdan tamamlayacağam), Hast du heute schon das neue Restaurant ausprobiert? Es soll wirklich gut sein (Siz bu gün yeni restoranı sınaqdan keçirdiniz? Çox yaxşı olduğunu deyirlər), Ich habe heute so viel zu tun, ich weiß nicht, wie ich das alles schaffen soll (Bu gün o qədər işim var ki, bunların hamısını necə çatdıracağımı bilmirəm)* və s.

Gündəlik üslubun formaları əsasən danışq dilinə uyğunlaşdırılmışdır. Bu üslubun aşağıdakı formalarını qeyd etmək olar [1, s. 445]:

- Şifahi-dialogik (şəxsi və ailəvi həyatda, gündəlik iş və ticarət ünsiyyətində);
- Şifahi-monoloji (gündəlik mövzulu hesabatlarda, hekayələrdə və nitqlərdə, məsələn, toylar, ad günləri kimi müxtəlif hadisələrə aid nitqlərdə);
- Yazılı-dialogik (şəxsi məktublaşmalarda və gündəliklərdə).

Danışq dili, ədəbiyyat dili və ləhcələr arasında bir mövqedə olan milli dilin bir formasıdır. Gündəlik danışq üslubu isə müəyyən məqsədlər üçün seçilmiş və müəyyən qanunlara uyğun olaraq təşkil edilmiş danışq dilinin gündəlik ünsiyyətdə istifadəsidir. Dil elementlərinin istifadəsi, danışanın cəmiyyət içindəki mövqeyindən, təhsil

səviyyəsindən asılıdır. Bəzən ədəbiyyat dili elementləri, bəzən isə ləhcəyə aid elementlər, bəzən də argotizmlər və jargonizmlər istifadə oluna bilər. Gündəlik üslubun əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

1. Sərbəstlik və rahatlıq
2. Emosionallıq və ifadənin subyektiv qiymətləndirilməsi
3. Konkretlik, təsvirlilik, sadəlik və dinamiklik
4. Yumor, istehza və satiraya meyl
5. Nitqin zənginliyinə və qısa olmasına meyl

Müasir ünsiyyətdə, xüsusən də rəqəmsal məkanlarda emoji-lər və stikerlər gündəlik və yazılı dilin ayrılmaz komponentləri kimi ortaya çıxdı. Bu vizual elementlər indi ənənəvi şifahi ifadələri tamamlamaq və ya hətta əvəz etmək, emosional tonu artırmaq və emosiyaları tək sözlərdən daha effektiv şəkildə çatdırmaq üçün geniş istifadə olunur. Müasir üslub bu dəyişikliyi getdikcə daha çox əks etdirir, burada emoji-lər və stikerlər təkə emosiyaları ifadə etmək üçün deyil, həm də əhval-ruhiyyəni qurmaq, nüans əlavə etmək və mətnə kontekst vermək üçün istifadə olunur.

Bu dəyişikliyin ən diqqət çəkən cəhətlərindən biri də nitqin emoji və stikerlərin ifadə forması kimi qəbul edilməsində yazıdan geri qalmasıdır. Danışq dili duyğuları çatdırmaq üçün səs tonu, üz ifadələri və bədən dilinə əsaslanarsa da, yazılı dil tarixən bu birbaşaşılıqdan məhrum olmuşdur. Rəqəmsal kommunikasiyanın yaranması ilə emoji-lər və stikerlər bu boşluğu aradan qaldıraraq istifadəçilərə emosiyalarını çatdırmaq üçün daha sürətli və tez-tez daha dəqiq üsul təqdim etdi.

Emoji-lərin və stikerlərin cəlbediciliyi onların dil maneələrini aşmaq və mürəkkəb emosional ifadələri sadələşdirmək bacarığındadır. İnsanlar artıq uzun cümlə yazmadan sevgini, kinayəni, qəzəbi və sevinci tək bir obrazda çatdırı bilirlər. Yazılı mesajlara dərinlik əlavə edərək onları daha cəlbedici və əlaqəli edir.

Emoji	Hiss/Emosiya	İzahat
	Xoşbəxtlik	Ümumi sevinci və ya məmnunluğu ifadə edən sadə gülümsəyən üz.
	Sevgi/Heyranlıq	Kiməsə və ya bir şeyə güclü sevgi və ya heyranlığı ifadə etmək üçün istifadə olunur.
	Kədər	Çox vaxt kədər və ya məyusluğu ifadə etmək üçün istifadə olunan üz.
	Qəzəb	Qəzəb ifadəsi.
	Gülüş	Adətən gülməli və ya əyləncəli bir şeyə cavab olaraq gülüşü təmsil edir.
	Minnətdarlıq	Minnətdarlıq ifadə etmək üçün istifadə edilən bir şükür jestini və ya duasını təmsil edir.

Cədvəl 1. Emoji-lər və onların emosional ifadələri (Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır)

Emoji-lər və stikerlər o qədər geniş yayılır ki, onlar müasir ünsiyyət təcrübələrini yenidən müəyyənləşdirməyə və yazılı dilin rəqəmsal mədəniyyətə necə uyğunlaşdığını nümayiş etdirməyə başlayıblar. Nitq ifadənin bu təkamülü baxımından geridə qalsa da, bu vizual elementlərin burada qalması və təkə şəxsi söhbətlərə deyil, həm də marketing, sosial media tendensiyalarına və hətta peşəkar qarşılıqlı əlaqəyə təsir göstərdiyi aydındır. Bu gün yazıçılar və ünsiyyətçilər üçün problem aydınlığı və effektiv ünsiyyəti qoruyaraq bu yeni dildə naviqasiya etməkdir.

Alman frazeoloji vahidləri və ya idiomatik ifadələr dilin mühüm hissəsidir. Çox vaxt ayrı-ayrı sözlərdən birbaşa başa düşülməyən mənaları çatdırırlar. Bu vahidlər dili zənginləşdirir, fikirlərin daha canlı və mədəni şəkildə ifadə edilməsini təmin edir. Məsələn:

- *Schulter an Schulter*- çiyin-çiyinə (kiçik bir məkanda bir birinə sıx, yaxın olmaq deməkdir).
- *Den Fuß in der Tür haben* – ayağı qapı arasında olmaq (çətinlikləri aşmaq, bir işdə mövqe qazanmağa başlamaq).
- *Sich bis auf das Haar gleichen* – saçına qədər qədər eyni olmaq (tam oxşar, eyni, heç bir fərqi olmamaq).
- *Jemandem die Daumen drücken* – ayağını tapdalamaq (kiməsə dəstək olmaq)

Ədəbi üslub (literarischer Stil)

Ədəbi üslub digər milli dil üslublarından keyfiyyətcə fərqlənir. Ədəbiyyatın cəmiyyətdəki funksiyası, estetik təsir vasitəsilə, sənətkarlıqla realığı əks etdirməkdən ibarətdir. Məsələn: *"Die Morgensonne schlich sich zart durch das Fenster und malte goldene Muster auf den Boden, während der Duft des frisch gebrühten Kaffees die Luft erfüllte"*. (Səhər günəşi pəncərədən yumşaqca sızaraq yerə qızıl naxışlar çəkdi, eyni vaxtda isə təzə dəmlənmiş qəhvənin qoxusu havanı doldurdu).

Cəmiyyətin müxtəlif həyat hadisələrini oxucuya çatdırmaq məqsədilə istifadə olunan əsas material bütün milli dilin zənginliyidir. Bu ifadə imkanlarının bolluğu və genişliyi səbəbindən bəzi tədqiqatçılar ədəbiyyat üslubunu vahid üslub tipi olaraq qiymətləndirməkdən çəkinirlər. Onların fikrincə yalnız sənətkarın fərdi üslublarından danışılmalıdır.

Nəticə. Alman dili üslubiyyatı, dilin rəsmi, elmi, publisistik, gündəlik və bədii sahələrdə necə istifadə edildiyini izah etməklə, kommunikasiya proseslərinin daha yaxşı başa düşülməsinə imkan yaradır. Funksional üslupların təsnifatı göstərir ki, dil yalnız bir ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də sosial münasibətləri və ifadə imkanlarını formalaşdıran bir sistemdir.

Dil dinamik bir quruluş olduğundan, onun üslubi xüsusiyyətləri də zamanla dəyişir. Cəmiyyətin inkişafı ilə köhnə üslublar transformasiyaya uğrayır və yeni ünsiyyət formaları yaranır. Bu da göstərir ki, üslubiyyət yalnız dilin strukturunu deyil, həm də onun sosial və tarixi inkişafını izah edən vacib bir elm sahəsidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Riesel E. Stilistik der deutschen Sprache. M.: Verlag für fremdsprachige Literatur, 2010, 468 s.
2. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik M.: Hochschule, 2006, 316 s.
3. Брандес, М.П. Стилистика немецкого языка, 2-е изд., испр. и доп. / М.П.Брандес. - М.: Высш. Школа, 2009. – 320 с.
4. Виноградов, В. В. Стилистика – теория поэтической речи – поэтика. / В.В. Виноградов. - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. - 255 с.
5. Домашнев, А.И., Шишкина И.П., Гончарова Е.А. Интерпретация художественного текста. / А.И. Домашнев, И.П. Шишкина, Е.А.Гончарова. - М.: Просвещение, 2005. 208 с.
6. Ивлева, Г.Г. Немецко-русский словарь по лексикологии и стилистике. / Г.Г.Ивлева. - М.: МАКС Прогресс, 2000. – 140 с.
7. Степанова, М.Д., Чернышева И. И. Лексикология современного немецкого языка / М.Д. Степанова, И. И. Чернышева. - М.: Высш. Шк., 1986. - 247 с.

Açar sözlər: Üslub, dilçilik, Alman dili, dil və üslub əlaqəsi, üslub təsnifatı

Ключевые слова: Стиль, лингвистика, немецкий язык, связь языка и стиля, классификация стилей

Keywords: Style, linguistics, German language, relationship between language and style, style classification

Alman dili üslubiyyəti: dilin funksional üslubları və istifadə sahələri

Xülasə

Bu məqalədə üslubun dilçilik və filologiya elmləri daxilində yeri və alman dili kontekstində əhəmiyyəti araşdırılır. Üslub dilin bütün üslublarını, yazı və şifahi, ədəbi və dənışıq, bədii və elmi öyrənən elm sahəsidir. Bu məqaləni yazmaqda məqsəd alman dili stilistikasının əsas anlayışlarını, tədqiqat sahələrini və funksional üslubların dildəki yerini izah etməkdir. Üslubun dilçilik və filologiya daxilindəki mövqeyini müəyyən etməklə üslubun müxtəlif növlərinin necə təsnif edildiyini, onların tarixi inkişafını və ünsiyyət proseslərində dilin rolunu üzə çıxarmaq məqsədi daşıyır.

Bundan əlavə, alman dilində funksional üslubların (rəsmi, elmi, mətbuat-publisistik, dənışıq və ədəbi üslub) xüsusiyyətlərini müəyyən etməklə, dilin müxtəlif istifadə sahələrinə necə uyğunlaşdığını göstərmək istəyir. Məqalədə üslub təsnifatı üzrə akademik mübahisələrə toxunulur və dilin daim dəyişən strukturu daxilində üslub fərqlərinin səbəbləri izah edilir. Funksional üslublar zamanla cəmiyyətin dəyişən ehtiyaclarına uyğun olaraq inkişaf edir. Bundan əlavə, məqalədə alman dilinin üslub sistemi təhlil edilir və dilçilər, akademiklər və dil təhsili ilə maraqlananlar üçün vacib məlumatlar verilir. Müxtəlif üslubların əsas xüsusiyyətlərini müəyyən etmək həm lingvistik tədqiqatlar, həm də tərcüməşünaslıq üçün vacibdir. Məqalədə dil və üslubun sosial funksiyaları arasındakı əlaqəni açmaq üçün üslubun dilçilikdə əhəmiyyəti vurğulanır.

Стилистика немецкого языка: функциональные стили языка и сферы использования

Резюме

В статье рассматривается место стиля в лингвистике и филологии, а также его значение в контексте немецкого языка. Стилистика — область науки, изучающая все стили языка: письменный и устный, литературный и разговорный, художественный и научный. Целью написания данной статьи является разъяснение основных понятий немецкой стилистики, направлений исследований и места функциональных стилей в языке. Целью исследования является выявление классификации различных типов стилей, их исторического развития и роли языка в процессах коммуникации путем определения места стиля в лингвистике и филологии.

Кроме того, выявляя особенности функциональных стилей (официального, научного, пресс-публицистического, разговорного и литературного) в немецком языке, мы стремимся показать, как язык адаптируется к различным сферам использования. В статье рассматриваются научные дебаты по поводу стилистической классификации и объясняются причины стилистических различий в постоянно меняющейся структуре языка. Функциональные стили со временем развиваются в соответствии с меняющимися потребностями общества. Кроме того, в статье анализируется стилистическая система немецкого языка и предоставляется важная информация для лингвистов, ученых и тех, кто интересуется языковым образованием. Определение основных характеристик различных стилей важно как для лингвистических исследований, так и для исследований перевода. В статье подчеркивается значение стиля в лингвистике путем раскрытия взаимосвязи социальных функций языка и стиля.

German language stylistics: functional styles of the language and areas of use

Summary

This article examines the place of style within linguistics and philology and its importance in the context of the German language. Style is a scientific field that studies all styles of the language, written and oral, literary and colloquial, artistic and scientific. The purpose of writing this article is to explain the basic concepts of German language stylistics, research areas and the place of functional styles in the language. By determining the position of style within linguistics and philology, it aims to reveal how different types of style are classified, their historical development and the role of language in communication processes.

In addition, by determining the characteristics of functional styles (official, scientific, press-publicistic, colloquial and literary style) in the German language, it aims to show how the language adapts to different areas of use. The article touches on academic debates on the classification of styles and explains the reasons for stylistic differences within the constantly changing structure of the language. Functional styles develop over time in accordance with the changing needs of society. In addition, the article analyzes the stylistic system of the German language and provides important information for linguists, academics, and those interested in language education. Identifying the main features of different styles is important for both linguistic research and translation studies. The article emphasizes the importance of style in linguistics by revealing the relationship between the social functions of language and style.

Rəyçi: dos. E.Vəliyeva